

TASVIRIY SAN'AT O'QITISH METODIKASI DARSLARIDA KOMPOZITSION QONUNIYATLARNI GEOMETRIK SHAKILLAR ASOSIDA O'QITISH USULLARI

Kadirov Jamshid Xolmuhamad o'g'li
O'z-FinPI-(Ts va mg)kafedrası o'qituvchisi,
jkadirov2020@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tasviriy san'at o'qitish metodikasi sohasidagi murakkab muammo sifatida kompozitsiya qoidalarini o'rganish o'quvchilarni tasvirlash qobiliyati va ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari muhokama qilinadi. Tasviriy san'atni o'qitishning usullari badiiy ta'limning mazmunidan biridir. Mashg'ulotning bu mazmuni qalamtasvir, rangtasvir, haykaltaroshlik fanlari va kompozitsion qonuniyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada tasviriy san'at namunalarini o'rgatish me'yorlari va usullari keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Tasviriy san'at; geometrik shakllar; o'qitish metodikasi; badiiy fikrlash; ko'nikmalar; mahorat; vizual savodxonlik; ijodiy faoliyat. Tasviriy san'atning asosini tashkil etuvchi qonuniyatlarni o'rgatish va shu qonuniyatlar asosida o'quvchilarida tasviriy moslashuvchanlik va ko'nikmalarni shakllantirish "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi"ning muhim masalalaridan biridir. Tasviriy san'at qonuniyatlarini o'rgatish badiiy ta'lim mazmunini tashkil etadi. Bu mazmunda perspektiva, yorug'lik va soya, rang berish va kompozitsiya tamoyillarini o'rgatish kiradi. Lekin bu qonunlarning mazmuni hali aniqlanmagan, ular ma'lum bir tizimga keltirilmagan va ularning har birining qisqacha mazmuni faqat turli adabiyotlardagi turli masalalarga oid joylarda qo'llash bilan chegaralangan. Tasviriy san'at qonuniyatlarini bilish rassomga tasviriy faoliyat sifatini oshirishga yordam beradi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at qonuniyatlarini bilgan odam bilan tasviriy san'at qonunlarini (perspektiv, yorug'lik, rang berish, kompozitsiya) biladigan odam chizgan rasmlar bir xil sifatga ega emas.*

Kompozitsiya qonuniyatlarini o'rganishning oddiy yo'llari bu rassom o'zi tasvirlamoqchi bo'lgan asar haqida fikr yuritar ekan, o'z kompozitsiyasining obyektini - bosh qahramonni belgilaydi. Kompozitsiyaning boshqa elementlari unga bo'ysunishi va uning ta'rifiga ta'sir qilishi kerak. Ammo ba'zida talabalar yaratgan ishlarida "Eng muhim" deb hisoblagan narsa boshqa shakllar orasida ajralib turmaydi, hamda e'tiborga olinmaydi. O'quvchilarni kompozitsiyadagi asosiy narsani ajratishga qanday o'rgatish kerak? Kabi savolga javobni oddiy usulda yechishga harakat qilamiz. Buning uchun kompozitsiyaning mazmunli g'oyasi haqida gapirish va rassomlar asarlarining kompozitsion rasmlarini ko'rsatish mumkin. Ammo uning uchun birinchi navbatda geometrik shakllarning oddiy kompozitsiyalari bilan shug'ullanadigan dars talab etiladi. Birinchidan, shuni aytmoqchimanki, bosh qahramon (bu yerda shartli ravishda "xarakter" haqida gapiramiz, rasmda bu— turli narsalar, choynak, kitob, daraxt, uy va boshqalar bo'lishi mumkin) sifatida ajralib turishi kerak bo'ladi.

Asarda tomoshabinning darhol e'tiboriga tortishimiz kerak. Bunga qanday erishish mumkin? Uning usullari qanday? Xo'sh, endi ko'rib chiqaylik: Men talabalarga geometrik shakllardan biri uchburchaklardan oddiy kompozitsiyasini ishlab chiqishni taklif qilaman unda uchburchaklar shakli va hajmi bir xil o'lchamlarda bo'ladi. Bunda uchburchakning birortasi

ko'zimga birdaniga tashlanadimi yoki ularning birortasida ham to'xtamadikmi yani kuzimizga tashlanmadimi, lekin umumiy ko'rinishga ega bo'ldikmi? Albatta, barcha uchburchaklar bir xil bo'lganligi sababli, biz ularning orasidan asosiysini ajrata olmaymiz. Endi bitta uchburchakning o'lchamini oshirib, kompozitsiyani o'zgartiramiz. Albatta, kompozitsiyaning qayerda joylashganidan qat'iy nazar, e'tiborimiz birinchi navbatda ushbu uchburchakka qaratilishi aniq. Shunday qilib, kompozitsiyadagi asosiy narsani ajratib ko'rsatish uchun biz uni qolganlaridan kattaroq tasvirlashimiz mumkin (natyurmortda bu ko'za, meva, portret va boshqa guruhli asarlarda yani bir guruh odamlardan - ajralib turadigan yoki oldingi o'ringa olib kelingan odam bo'lishi ham mumkin).

Biz uchburchakni kattalashtirdik u endi asosiy shakilga aylandi va darhol ajralib turdi. Endi, agar biz uning nisbatlarini o'zgartirsak, bizning e'tiborimiz boshqa shakldagi uchburchakka qaratiladi. Agar uchburchakning rangini o'zgartirsak, kulrang uchburchak boshqalardan ajralib turadi. U qizil yoki ko'k bo'ladimi, kompozitsiyaning qayerda joylashganidan qat'iy nazar, tomoshabin e'tiborini birinchi navbatda chap uchburchakka qaratadi. Bundan tashqari, uchburchakni asosiy guruhdan alohida joylashtirish orqali uni ajratib ko'rsatishingiz mumkin. Ya'ni, har qanday ob'ektni joylashgan joyiga ko'ra farqlash mumkin. Bundan oldin biz faqat bitta turdagi geometrik jismlarni - uchburchaklarni ko'rib chiqdik. Keling, ulardan birini darhol diqqatimizni tortadigan boshqa shakil bilan almashtiramiz, masalan, aylana.

Yuqoridagilarni tahlil qilib, kompozitsiyadagi asosiy narsani quyidagi usullar bilan ajratish mumkin degan xulosaga kelamiz: O'lchovlar; nisbatlar; soyalar; ranglar; bo'shliq va tekislikdagi joylashuvi; Yuqoridagi barcha variantlarning kombinatsiyasi bo'yicha biz bir obyektни boshqasidan farqlash usullarini ko'rib chiqdik. Biroq, boshqa variantlar ham bo'lishi mumkin. Misol uchun, beshta rangli uchburchakdan birini rangini o'zgartirish orqali ajratish mumkin. Buning uchun biz uning rang xususiyatini o'zgartiramiz. Buning uchun boshqa raqamlar bir xil rang sxemasida bo'lishi kerak (agar hamma issiq bo'lsa, biri sovuq bo'lsa, hammasi to'yingan, biri to'yinmagan bo'lsa, hammasi yengil va biri og'ir bo'lsa yoki aksincha) agar barcha uchburchaklar turli xil rang xususiyatlariga ega bo'lsa, masalan - biri issiq, to'yingan, ikkinchisi sovuq, to'yinmagan va boshqasi issiq, to'yinmagan bo'lsa, ulardan birini rang xususiyatlari bilan ajratib bo'lmaydi. Buning uchun siz ulardan birining o'lchamini yoki shaklini o'zgartirishingiz kerak. Bu holat mutanosiblik, ohang va fazoviy tartibga solish uchun ham amal qiladi. Geometrik shakillarni umumiy ko'rib chiqqandan so'ng, bolalarga ushbu turdagi individual topshiriqlarni bajarishga ruxsat bering. Bu tajriba yaxshi natija beradi. Ammo bolalarni zeriktirmaslik uchun geometrik shakllarni haqiqiy narsalar bilan solishtirish mumkin: ko'za, choynak, daraxt barglari va boshqalar bilan almashtiramiz. Bu mavzu turli kompozitsiyalarni bajarish jarayonida yanada rivojlanadi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash kerakki, misol tariqasida ko'rganimizni o'quvchilarga tushuntirish kerak, chunki bolalarga geometrik shakllardan yasalgan kompozitsiyalarni tushuntirish oson va aniq. Geometrik shakllarni har qanday haqiqiy shakllar bilan almashtirish mumkin. Misol uchun, biz bir guruh odamlarni (bozorda, kuchada yoki navbatda turgan) chizishimiz kerak deylik. Ushbu guruhdagi bitta odamni qanday ajratib ko'rsatish mumkin? Mana bir o'quvchiga: — Masalan, o'sha odamni sizsiz deylik. E'tiborni jalb qilish uchun nima qilgan bo'ladingiz? U quyidagi yo'llarni sanab bera boshlaydi: - O'zimni

yorqin rangdagi liboslarda tasvirlash orqali; - O'zimni guruhdan alohida ko'rsatish orqali, - Uni birinchi o'ringa olib chiqib, kattalashtirish... Bolalarga turli variantlarni taklif qilish mumkin - tadiatdagi istalgan obyektini, natyurmortni ajratib ko'rsatish uchun ular o'z javoblarini berishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abilkasimovna, M. G. (2024). Samarkand Machine Embroidery and Trends of it in 20th Century. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(3), 74-79.
2. Fakhriddinov, M. Convenience of working with AutoCAD Software in Drawing and Drawing Geometry. *Fan va ta'lim integratsiyasi jurnali*, 165-170.
3. Fakhriddinov, M. The impact of modern technology on education. *Fan va ta'lim integratsiyasi jurnali*, 165-170.
4. Faxriddin o'g'li, F. M. (2023). KOMPYUTER VA UNING GLOBAL TA'LIMDAGI KREATIV O'RNI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 514-521.
5. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). COMPUTER GRAPHICS: EXPLORING COMPUTER GRAPHICS IN AREAS DRAWING AND ARTS. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(19), 43-46.
6. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). EXPLORING THE SPECIFIC INNOVATIONS OF COMPUTER GRAPHICS IN DRAWING SCIENCE. *Научный Фокус*, 1(10), 56-58.
7. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). FIN TA'LIM TIZIMINING GLOBAL O'QITISHDA TUTGAN O'RNI. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 3(26), 152-155.
8. Juraev, H. H., & Kadyrov, J. H. Architectural and Artistic Organization of the Facades of Modern Buildings in Historical Cities (on the Example of Samarkand City). *International Journal on Integrated Education*, 5(5), 162-164.
9. Juraev, H. H., & Suvankulov, S. M. (2022). Current Architectural Problems of Samarkand Ancient CENTER Centers. *International Journal on Integrated Education*, 5(6), 230-233.
10. Kadirov, J. X., & Suvankulov, S. M. (2024). ARCHITECTURAL AND ARTISTIC ORGANIZATION OF FACADES OF MODERN BUILDINGS IN HISTORICAL CITIES OF UZBEKISTAN (AS AN EXAMPLE OF THE CITY OF SAMARKAND). *World Bulletin of Management and Law*, 30, 1-4.
11. MAKHKAMOVA, G. A. (2022). SAMPLES OF EMBROIDERY IN THE SAMARKAND STATE MUSEUM. *Art and Design: Social Science*, 2(03), 26-28.
12. MARIFOVNA, S. M. S. (2021). ANALYSIS AND STUDY OF ART AND ARCHITECTURAL ORNAMENTS OF THE TIMES OF MIRZO ULUGBEK. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 2(3), 85-88.
13. Maxkamova, G. A. (2023). SAMARQAND KASHTADO 'ZLAR FAOLIYATI VA ULARNING ISHLASH USLUBLARI. *Oriental Art and Culture*, 4(3), 386-392.
14. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). MUHANDISLIK GRAFIKASINI O'QITISH METODIKASIDA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH. *Научный Импульс*, 2(23),

59-63.

15. Faxriddin o'g'li, F. M., Anvarovna, S. M., & Ahrorovna, R. D. Z. (2024). KOMPYUTER GRAFIKASI VA UNING MUHANDISLIK FANLARIDAGI INTEGRATSIYASI TURLI XIL DASTURLAR ASNOSIDA. IMRAS, 7(7), 173-178.

16. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). CHIZMACHILIKDA KOMPYUTERLI LOYIHALASH VA DIZAYN. FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION), 2(2), 147-150.

17. Saloxidinova, S. M., Makkamovich, S. S., Faxriddin o'g'li, F. M., & Xolmuhamad o'g'li, K. J. (2024). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING TASVIRIY SAN'AT SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRASIYANING AHAMIYATI. IMRAS, 7(6), 333-338.

18. Makkamovich, S. S., Faxriddin o'g'li, F. M., & Xolmuhamad o'g'li, K. J. (2024). DIDAKTIKA TA'LIMDA PEDAGOGIK NAZARIYA SIFATIDA. IMRAS, 7(6), 130-135.

19. Namazovna, S. D., Makkamovich, S. S., & Zohirovich, D. Z. (2020). Aral Oasis as Potential Base for Development of the Tourism. Indonesian Journal of Law and Economics Review, 6, 10-21070.

20. Salokhidinova, S. M. (2021). The Originality and Aesthetic Significance of the Art of Painting and Decorative Arts. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN, 2(12), 5-7.

21. Sidikova, M. S. (2024). TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA KOMPITENTLI YONDASHUV MASALALARI. Results of National Scientific Research International Journal, 3(4), 76-79.

22. Suvankulov, S. M. (2017). Master's thesis.

23. Suvankulov, S. M., & Kadirov, J. X. (2023). DESCRIPTION OF SAMARKAND CITY NODES (SOCIAL CENTER). Academia Repository, 4(11), 280-283.

24. Suvankulov, S. M., & Soliyeva, M. I. (2023). THE ROLE OF PENCIL PAINTING IN ARCHITECTURE, APPLIED AND FINE ARTS, ITS MAIN LAWS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(5), 547-551.

25. Zhuraev, K. K., & Kadirov, Z. K. (2021). Features of the Artistic Life of Samarkand (In the 1920s). European journal of innovation in nonformal education, 1(2), 129-131.

26. Сидикова, М. (2023). Роспись В Узбекистане. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN, 4(3), 41-43.

27. Сидикова, М. С. (2022). АРХИТЕКТУРНЫЕ ОРНАМЕНТЫ УЗБЕКИСТАНА. Results of National Scientific Research International Journal, 1(8), 63-75.

28. Сидикова, М. С. (2023). ЗВЕРИННЫЕ СТИЛИ В АРХИТЕКТУРНОМ И СКУЛЬПТУРНОМ ИСКУССТВЕ В СРЕДНИЙ АЗИИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN, 4(11), 29-34.